

I leken lär vi oss vad det innebär att vara människa, och vuxnas betydelse i barns lek kan vara avgörande. Det är i leken som barnen utvecklar en rad förmågor som finns med vidare genom livet.

TEXT: YLVA ANDERSSON

Barnens lek – *pedagogens ansvar*

Många pedagoger säger att leken är viktig men det syns inte alltid i verksamheten. De menar att leken är barnens ensak och inget de vuxna ska lägga sig i. Detta är en förenkling och ett reducerande av de vuxnas betydelse i arbetet med barn, med barns lek, utveckling och lärande. Vi pedagoger måste istället inse hur otroligt viktiga vi är för att alla barn ska få uppleva glädjen i att leka tillsammans med andra. Leken är en arena för vänskap och delaktighet och motverkar frustration och utanförskap.

Barn som kommer till förskolan och skolan och av olika orsaker har svårt att leka kan få stora och avgörande svårigheter. En viktig utmaning för oss pedagoger är därför att lära mer om lek och utveckla förhållningssätt, arbetssätt och metoder som stöttar och hjälper igång leken hos de barn som inte getts möjlighet att lära sig leka.

Att leka är livsviktigt! Jag tror att det är i leken vi lär oss vad det innebär att vara människa tillsammans med andra. Att jag har fog för dessa egna teorier visar sig inte minst i Lasse Bergs bok *Gryning över Kalahari* där han tar hjälp av ett flertal vetenskapsmän för att hitta tillbaka till när människan blev människa och till vad som gjorde att vi som art överlevde medan andra arter gick under. Han konstaterar att det som utmärker oss är förmågan till empati, samarbete och solidaritet. Och kanske viktigast av allt: vår föreställningsförmåga. Allt detta tränas i leken, redan från den allra första leken, eller i samvaron och rytmen som finns när barnet sitter i ett skynke på föräldrarnas rygg. När den vuxne och barnet kommunicerar med ansiktsuttryck, röstlägen och kroppsspråk läggs grunden för lek, kommunikation och samspel. Det är så vi blir till som människor.

Birgitta Knutsdotter Olofsson, professor emerita, har sedan

1980-talet forskat och skrivit flera böcker och artiklar om lekens betydelse för barns utveckling. Hennes bestämda uppfattning är att barn måste ges förutsättningar att lära sig leka. I de allra första lekarna, "tittut" och "pip i magen", lär barnet att man kan låtsas och att man kan skoja. Vi vuxna signalerar med röst, ansiktsuttryck och ögon att detta är på lek och inte på riktigt. Vi förmedlar lusten till lek, leklust ger livslust som också hänger samman med lusten att lära och utforska. Genom att leka med mitt barn redan från tidig ålder visar jag att livet har många dimensioner, att man kan busa, skoja, skratta, låtsas, fantisera och samspela på olika plan. Samtidigt lär sig barnet att skilja på när något är på lek och när något är på riktigt.

I leken förmedlas också lekens sociala regler: turtagning, samförstånd och ömsesidighet. Flera lek- och kommunikationsforskare lyfter fram dessa regler som själva grundförutsättningen inte bara för lek utan för all mänsklig samvaro. Vi lär oss reglerna i leken tillsammans med vuxna och andra barn redan när vi är små och använder dem sedan i alla sammanhang – i lek med kompisar i förskolan och i skolan, i samvaron på fritiden med kompisgänget, med arbetskamraterna och i nära relationer. Det är lätt att inse vilken avgörande betydelse ett barns lekförmåga har för barnets fortsatta utveckling och lärande. I leken lär och utvecklar barnen olika förmågor som finns med vidare genom livet. Listan kan göras lång, här vill jag ändå nämna några:

Språket: I den allra första kommunikationen lär och förstår barnet att det finns en idé med att samtala. I leken pratar och berättar barnen om små och stora händelser för den av oss som är uppmärksam, ser och vill förstå. Leken fungerar som ett samtal.

FOTO: GETTY IMAGES



”Blir vi mer delaktiga i barnens lekar kan vi hjälpa de barn som har svårt med lekkoderna.”

Att föreställa sig: Man lär vad sakerna är men också vad de kan förvandlas till i leken. Stenarna kan vara potatisar, ett blått tygskynke kan vara en sjö och kompiserna en sträng förälder – fast bara på låtsas! Att vi kan fantisera och låtsas är det som kännetecknar människan. Att vi i fantasin kan förflytta oss i tid och rum. I leken kan vi prova att vara någon annan. Lekande barn blir kreativa vuxna som kan fortsätta föreställa sig, som kan tänka hypotetiskt, planera, reflektera och tänka nytt – alla uppfinningar och upptäckter börjar som en hypotes i en fantasifull och lekande hjärna.

Framtidsminnet: När barnet bygger en berättelse tränar det framtidsminnet. Barn som tillsammans får tillfälle att leka på sådant sätt kan lättare se och skapa möjligheter när de senare i livet kanske hamnar i svåra och hopplösa situationer. Via allt sitt lekande får barnet med sig en inneboende tro på att saker och ting kan vara på ett annat sätt och att man kan påverka sin situation. Läs mer om detta i Antonovskys bok *Hälsans mysterium*. De så kallade spegelneuronerna har enligt forskare i Italien (Rizzolatti, Umiltà m.fl.) en avgörande betydelse för förståelsen av människans hjärna. De gör att jag kan känna hur du känner, de är en förutsättning för inlevelse och empati, och de används när vi lär, till exempel genom att imitera varandra. I leken lär vi oss att bli en människa tillsammans med andra. Fram för mer lek i förskola och skola! Alla lärare, barnskötare och fritidspersonal har möjlighet att bidra till att barnen utvecklar sin lekförmåga. Men först måste vi förstå hur viktig just lekförmågan är för att utveckla barns förmågor och för lusten att lära. Blir vi mer delaktiga i barnens lekar kan vi hjälpa de barn som har svårt med lekkoderna, att hålla kvar ett lektema, att planera och genomföra sin lek och att samspe-la med sina kompisar.

Du kan bli den vuxna person som gör skillnad. När du deltar i lek har du också tillfälle att utmana barnens föreställningar om hur det är och hur det kan vara. Här finns mycket att hämta i Vygotskijs teorier om den proximala utvecklingszonen. I alla grupplekar finns leksignalerna med som självklar ingrediens. Med ögon, ansiktsuttryck, röst och språk signalerar vi till varandra – *vi säger att det var så på lek*. I alla grupplekar ges likaså tillfälle att träna de viktiga sociala lekreglerna:

Turtagning: Vi turas om att hitta på vad som ska hända; stå i mitten, vara hunden eller att köra tingelingtåget.

Samförstånd: Vi är överens om att vi leker, att det vi gör är på låtsas, vad leken handlar om och vilka regler som gäller. Det innebär också att man kan kliva ur och ändra på reglerna (om alla är med på det), vilket just ger träning och insikt i att saker kan påverkas och förändras. ”Den som sig i leken ger – den kan leken förändra.”

Ömsesidighet: Vi leker på jämlik nivå med respekt för varandra, för allas olika förmågor och olika idéer. Ingen i leken har rätt att göra illa, förstöra, trycka ner de andra eller bestämma hela tiden. Så fort det sker är det inte lek längre, då har det blivit en maktkamp. En del barn fastnar i maktkampet och behöver den vuxnes hjälp och stöd att hitta in i lekens värld.

Vuxna i förskolan har ansvar för att barnen leker och att det finns tid för lek och saker att leka med. De barn som inte kommit igång med sin lek behöver ges tillfälle att lära sig det. Då är den vuxne den viktigaste lekkamraten. Vi kan visa hur man kan göra när man leker och ge idéer till vad leken kan handla om. Det handlar om att ladda och förvandla föremål och platser och skapa lekberättelser ihop med barnen. Enligt den senaste hjärnforskningen om spegelneuroner kan barnen bara lära sig detta av levande förebilder – viktiga vuxna, äldre syskon förstås och lekkompisar. Dessutom har pedagogerna ett ansvar att se till att varje barn kommer med i lekande sammanhang och får uppleva glädjen i lekandet och samtidigt utveckla sin lekkompetens. Lära oss leka kan vi bara göra när vi leker. Och ju mer vi leker, desto bättre blir vi på att leka, såväl barn som vuxna. 🐾

Litteratur

- Antonovsky, A. (1987). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur & Kultur.
 Bauer, J. (2007). *Varför jag känner som du känner*. Stockholm: Natur & Kultur.
 Berg, L. (2005). *Gryning över Kalahari*. Stockholm: Ordfront.
 Norén-Björn, E. (1995). *Våga satsa på leken*. Stockholm: Liber.
 Olofsson, B.K. (1994, 2003). *I lekens värld*. Stockholm: Liber.
 Olofsson, B.K. (2017). *Den fria lekens pedagogik Teori och praktik om fantasileken*. Liber.

YLVA ANDERSSON. Projektledare för Lekfrämjandet IPAs projekt *Lek för livet!* och *Öppna dörren till leken och de nyanlända*. Tidigare även projektledare för *Barn som inte leker*. Special- och dramapedagog och kursansvarig för *Drama – lek – språk* och *Drama – didaktiskt verktyg för barn som inte leker* på Stockholms universitet.